

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2011, Volume: 6, Number: 2, Article Number: 1C0396

EDUCATION SCIENCES

Received: November 2010

Accepted: February 2011

Series : 1C

ISSN : 1308-7274

© 2010 www.newwsa.com

Ayşe Aypay¹

Selahiddin Öğülmüş²

Eskisehir University¹

Ankara University²

ayseaypay@hotmail.com

Eskisehir-Turkey

TEDBİRSİZ DAVRANIŞIN BELİRLEYİCİLERİ

ÖZET

Tedbirsiz davranma eğiliminin ilişkili olduğu değişkenleri belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada hem nicel hem nitel yöntem kullanılmıştır. Doktor, öğretmen ve hemşire/ sağlık memurlarının oluşturduğu 396 kişilik çalışma grubu üzerinde araştırmanın nicel boyutunda tedbirsiz davranma eğilimi ve tedbirsiz davranışlar ile yaş, meslek, cinsiyet, öz saygı, kontrol inancı, genel öz yeterlik ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkiler sorgulanmıştır. Nitel boyutunda yapılan derinlemesine görüşmeler betimsel analize tabi tutulmuştur. Nicel bulgular tedbirsiz davranışın yaş, cinsiyet, meslek, öz saygı, kontrol inancı, genel öz yeterlik ile ilişkili olduğunu göstermiş, nitel bulgular tedbirsiz davranışın öz saygı, kontrol inancı, gerçekçi olmayan iyimserlik düşüncesi, deneyim, önlem alma gerekliliğine ilişkin inanç, model alma ve yetiştirme tarzı, sorumluluk duygusu, öz yeterlik, iyimser düşünce ile ilişkili olduğuna işaret etmiştir. Bulgulardan hareketle, "Tedbirsiz Davranış Modeli" oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tedbirsiz Davranış, Riskli Davranış, Hesaplanmış Risk, Tedbirsizlik, Davranış Eğilimi

DETERMINANTS OF IMPRUDENT BEHAVIOUR

ABSTRACT

This study was conducted to determine the variables that are related to imprudent behavior with both a quantitative and qualitative methods. The participants of the study included 396 individuals. The sample consisted of teachers, doctors, nurses/health officers. With the quantitative dimension, the relationship between the tendency for imprudent behavior/imprudent behavior and age, profession, gender, self-esteem, locus of control, general self-esteem, and death anxiety were investigated. Deep interviews with participants analyzed through descriptive qualitative methodology. Quantitative findings indicated that imprudent behavior was related to age, gender, profession, self-esteem, control belief, and general self-efficacy while qualitative findings indicated that imprudent behavior was found to be related with self-esteem, locus of control, unrealistic optimism, experience, belief in the necessity of preventive measures, modeling, upbringing, feeling of responsibility, self-efficacy, and positive thinking. Based on results a "Model of Imprudent Behavior" developed.

Keywords: Imprudent Behaviour, Risky Behaviour, Calculated Risk, Imprudence, Behavioral Tendency

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

İnsanlar bazen zararlı ve tehlikeli sonuçlar doğurabilecek bir davranışı tedbirsizce yaparak kendilerinin ya da davranışlarının sonuçlarına maruz kalan kişilerin zarar görmesine neden olurlar. Bu tür davranışlar günlük yaşamın pek çok farklı alanında görülebilir. Örneğin bazı sürücüler otomobillerinde ağır kış koşullarına uygun lastik olmadığı halde ya da zincir takmaksızın yola çıkar. Bazı kişiler gece uyurken ya da evden ayrılırken kapılarını kilitlemez; evlerinin, iş yerlerinin, arabalarının kapısı açıkken kısa bir süre uzaklaşmakta ya da anahtarını başkalarının kolayca ulaşabilecekleri yerlerde bırakmakta bir sakınca görmez. Bazı doktorlar hastalarını muayene ederken eldiven ve maske kullanmaları gerektiğini bildikleri halde bunları kullanmaz. Pek çok evde kibrit gibi yanıcı maddeler ya da makas, bıçak gibi delici ve kesici alet ve gereçler ya da deterjan ya da ilaçlar gibi kimyasal maddeler çocukların kolaylıkla ulaşabilecekleri yerlerde bırakılır. Birçok kişi temizlik yaparken, çamaşır suyu gibi temizlik maddelerine çıplak elle temas eder. Bu insanların çoğu bu tür davranışlarının tehlikeli ve yapılmaması gereken davranışlar olduğunu bildikleri halde bu şekilde davranır. Tedbirsiz davranış olarak adlandırılan bu tür riskli davranışlar sözlüklerde "hazırlıksız bir biçimde, önceden düşünmeyerek" yapılan davranışlar olarak tanımlanmakta (Türk Dil Kurumu, 2005: 1930) ve dikkatli düşünmemekle; tedbirsizce riski doğurmaları ile; muhakeme, değerlendirme, ihtiyat eksikliği gösterme ya da bu özelliklerin yokluğu ile ve aceleci akılsız olmaları ile belirtilmektedir (Merriam-Webster, 2007).

Tedbirsiz davranışlar her yaş ve eğitim düzeyindeki insanlar tarafından yapılmakta ise de bazı insanlarda tedbirsiz davranmak adeta bir davranış eğilimi haline gelmektedir. Tedbirsiz davranma eğilimi, bireylerin zararlı sonuçları olabilecek davranışlarda bulunurken, bu zararlardan korunmalarını sağlayacağını bilmelerine karşın, gerekli önlemleri almaktan kaçınması ya da yapmaya alıştıkları davranışlarında herhangi bir değişim içermeyen ve yeni bir etkinlikte bulunmalarını gerektirmeyen daha kolay bir yol arama eğilimi biçiminde tanımlanabilir. Tedbirsiz davranma eğilimi; tembellik, üşenme, davranışın sonuçlarını doğru kestirememeye, bazı bilişsel çarpıtmalarla olası zararı olduğundan çok daha küçük algılama, vb. nedenlerle, riskli davranışlarda bulunurken gerekli önlemleri almama ya da alışılğıeldik davranışlarda büyük bir değişime neden olmayacak daha kolay ve daha basit çözümler arama eğilimidir (Aypay, 2007: 6).

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Alanyazında tedbirsiz davranışa benzer nitelikler gösteren diğer riskli davranışlarla (risk alma, hesaplanmış risk) ilgili pek çok çalışma vardır. Ancak, tedbirsiz davranış olgusunu genel olarak açıklamaya çalışan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Tedbirsiz davranış örnekleri ve bu davranışlarda bulunma nedenleri bireyden bireye ve aynı bireyin davranış repertuarı içinde durumdan duruma değişiklik göstermektedir. Bununla birlikte; insanların hangi konularda, ne tür durumsal koşullarda, hangi duygu, düşünce ve inançlarla tedbirsiz davrandığının, kısacası tedbirsiz davranış olgusunun araştırılması bu nedenle önemli görülmektedir. Yetişkinlerin olası zarar ve tehlikelerini bilmelerine karşın, tedbirsizce davranışta bulunmasındaki temel etkenleri ve bunlar arasındaki ilişkileri belirlemek araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Bu çalışma tedbirsiz davranma eğiliminin ilişkili olduğu değişkenleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Tedbirsiz davranma eğilimi ve tedbirsiz davranış cinsiyete, yaşa, yaş ve cinsiyetin ortak etkilerine ve meslek gruplarına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- Tedbirsiz davranma eğilimi ve tedbirsiz davranış ile öz saygı, kontrol inancı, genel öz yeterlik, ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Yetişkinler günlük yaşamlarında hangi tedbirsiz davranışları yapmakta ve yaptıkları tedbirsiz davranışların nedenlerini nasıl açıklamaktadır?

3. YÖNTEM (METHOD)

3.1. Nicel Çalışma (Quantitative Study)

3.1.1. Çalışma Grubu (Study Group)

Uygun örnekleme yöntemi ile altı ilde (Ankara, Diyarbakır, Mardin, Çanakkale, Bartın ve Karaman) veri toplanarak oluşturulan araştırma grubunda üç farklı meslekten (doktorluk, öğretmenlik ve hemşirelik/sağlık memurluğu) yaşları 25-55 arasında değişen toplam 396 kişi yer almaktadır. 240'ı kadın, 156'sı erkek olan çalışma grubundakilerin 123'ü doktor, 143'ü hemşire/sağlık memuru, 130'u da öğretmendir. Bu meslek gruplarının seçilmesinin nedeni, tedbirsiz davranma olgusunun incelenmesine olanak tanıyacağına düşünülmesidir.

3.1.2. Veri Toplama Araçları (Data Collection Tools)

Araştırmada Tedbirsiz Davranma Eğilimi Ölçeği (TDEÖ) (Aypay, 2007), Tedbirsiz Davranışlar Listesi (TDL) (Aypay, 2007), Rosenberg Öz Saygı Ölçeği (RÖSÖ) (Çuhadaroğlu, 1986), Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİDKÖ) (Dağ, 1991), Genel Öz Yeterlik Ölçeği (GÖYÖ) (Aypay, 2010), Templer'in Ölüm Kaygısı Ölçeği (TÖKÖ) (Ertufan, 2000) kullanılmıştır.

3.1.3. Veri Analizi (Data Analysis)

Veriler ANOVA ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi kullanılarak analiz edilmiştir.

3.2. Nitel Çalışma (Qualitative Study)

3.2.1. Katılımcılar (Participants)

Nitel veriler derinlemesine görüşme yapılan 25 kişiden elde edilmiştir. Aşırı ya da aykırı durumların temsil edilmesini sağlamak amacıyla, derinlemesine görüşme yapılacak kişiler belirlenirken 396 kişilik çalışma grubundakilerin TDEÖ ve TDL puanları itibariyle alt ya da üst %25'lik dilimlere girme koşulu aranmıştır. Doktor, hemşire/sağlık memuru ve öğretmenlerden oluşan 20 kişilik çalışma grubuna daha sonra 5 itfaiyeci eklenmiştir*. Toplamda 25 kişi ile görüşme yapılmıştır.

3.2.2. Görüşmeler (Interviews)

Derinlemesine görüşmeler Mardin, Diyarbakır ve Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde araştırmacı tarafından daha önce hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formları (tedbirli/tedbirsiz davranma eğilimi görüşme formu) kullanılmıştır. Görüşmeler katılımcıların iş yerlerinde gerçekleştirilmiş ve ortalama 40 dakika sürmüştür.

* İtfaiyecilik mesleğinin doğrudan insan hayatını ilgilendiriyor olması ve yüksek riskler içeriyor olması nedenleriyle, itfaiyecilerin tedbirli ve tedbirsiz davranışlara ilişkin açıklamalarının araştırmaya katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu amaçla, görüşme yapmaya gönüllü beş itfaiyeci araştırma grubuna dahil edilmiştir.

3.2.3. Veri Analizi (Data Analysis)

Veriler "betimsel analiz" yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Bu doğrultuda önce analiz kategorileri geliştirilmiştir. Analiz kategorileri geliştirilirken, nicel çalışmada tedbirsiz davranışla ilişkisi betimlenmeye çalışılan kavramlar, riskli davranış alanyazınından elde edilen kavramlar kullanılmıştır.

4. BULGULAR (FINDINGS)

4.1. Nicel Çalışmanın Bulguları (Findings of Quantitative Study)

4.1.1. Yaş, Cinsiyet ve Meslek Gruplarına Göre Tedbirsiz Davranma Eğilimine İlişkin Bulgular (Findings Regarding Tendency of Imprudent Behavior Based on Age, Gender and Profession)

Çalışma grubunun (TDEÖ) puanlarının yaşa, cinsiyete, yaş ve cinsiyetin ortak etkilerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla 2x2'lik (yaş:2, cinsiyet:2) varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre tedbirsiz davranma eğilimi yaşa [$F_{(1-392)}=10.94, p<.01$] göre anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır. Yaşları "29 ve altında" olanların (TDEÖ) ortalama puanı ($\bar{X}=21.15$), yaşları "30 ve üstünde" olanların aynı ölçek puanlarından ($\bar{X}=20.20$) daha yüksektir. Bu bulgu, tedbirsiz davranma eğiliminde yaşın önemli bir etken olduğunu göstermektedir. ANOVA sonuçları tedbirsiz davranma eğiliminin cinsiyete [$F_{(1-392)}=5.37, p<.05$] göre anlamlı bir biçimde farklılaştığını göstermektedir. Erkekler ($\bar{X}=21.17$) kadınlardan ($\bar{X}=20.42$) daha yüksek puan almıştır. Bu bulgu, tedbirsiz davranma eğiliminde cinsiyetin önemli bir etken olduğunu göstermektedir. ANOVA sonuçları, yaş ve cinsiyetin çalışma grubunu oluşturan kişilerin tedbirsiz davranma eğilimleri üzerindeki ortak etkisinin [$F_{(1-392)}=7.87, p<.05$] anlamlı olduğunu göstermiştir. Kadınların ve erkeklerin tedbirsiz davranma eğilimlerinin yaşa; yaşları "29 ve altı" ve "30 ve üstü" olanların tedbirsiz davranma eğilimlerinin de cinsiyete göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Yaşa ve cinsiyete göre tedbirsiz davranma eğilimi puan ortalamalarına bakılarak, genç erkeklerin hem kendileriyle aynı yaşlardaki kadınlardan hem de kendilerinden yaşça büyük olan kadın ve erkeklerden daha fazla tedbirsiz davranma eğilimi gösterdikleri söylenebilir.

(TDEÖ) puanlarının meslek gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek faktörlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, tedbirsiz davranma eğiliminin meslek gruplarına göre [$F_{(2-393)}=1.65, p>.05$] anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı görülmüştür.

4.1.2. Yaş, Cinsiyet ve Meslek Gruplarına Göre Tedbirsiz Davranışlar Listesi (TDL) Puanlarına İlişkin Bulgular (Findings Regarding the Imprudent Behaviour Scale Based on Age, Gender and Profession)

Çalışma grubunun (TDL) puanlarının yaşa, cinsiyete, yaş ve cinsiyetin ortak etkilerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla 2x2'lik (yaş:2, cinsiyet:2) varyans analizi yapılmıştır. ANOVA sonuçları, (TDL) puanlarının yaşa [$F_{(1-392)}=8.37, p<.05$] göre anlamlı bir biçimde farklılaştığını göstermiştir. Yaşları "29 ve altında" olanların (TDL) ortalama puanı ($\bar{X}=23.77$), yaşları "30 ve üstünde" olanların puanlarından ($\bar{X}=22.04$) daha yüksektir. Bu bulgu, (TDL) puanları üzerinde yaşın önemli bir etken olduğunu göstermektedir. ANOVA sonuçlarına göre, (TDL) puanları

cinsiyete [$F_{(1-392)}=18.21$, $p<.01$] göre anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır. Erkeklerin (TDL) puanları ($\bar{X}=25.10$) kadınlardan ($\bar{X}=21.59$) daha yüksektir. Bu bulgu, (TDL) puanları üzerinde cinsiyetin önemli bir etken olduğunu göstermektedir. ANOVA sonuçları, (TDL) puanlarının yaş ve cinsiyetin ortak etkisine [$F_{(1-392)}=2.24$, $p>.05$] göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığını göstermiştir.

(TDL) puanlarının meslek gruplarına göre farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek faktörlü varyans analizi yapılmıştır. ANOVA sonucuna göre, (TDL) puanları mesleklere bağlı olarak anlamlı bir biçimde değişmektedir [$F_{(2-393)}=3.81$, $p<.05$]. Scheffe testinin sonuçlarına göre, doktorların ($\bar{X}=24.15$) hemşire/sağlık memurlarından ($\bar{X}=21.34$) daha fazla tedbirsiz davranış yaptıkları belirlenmiştir.

4.1.3. Tedbirsiz Davranma Eğiliminin ve Tedbirsiz Davranışın Öz Saygı, Kontrol İnancı, Genel Öz Yeterlik, Ölüm Kaygısı ile İlişkisine Yönelik Bulgular (Findings Regarding Relationships Among Tendency of Imprudent Behavior and Imprudent Behavior to Self-Esteem, Locus of Control, Death Anxiety, and General Perceived Self-Efficacy)

TDEÖ ve TDL puanları ile RÖSÖ, RİDKÖÖ, GÖYÖ ve TÖKÖ ölçek puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi sonuçları Tablo-1'de verilmiştir.

Tablo 1. TDEÖ ve TDL puanları ile RÖSÖ, RİDKÖÖ, GÖYÖ ve TÖKÖ ölçek puanları arasındaki korelasyonlar
(Table 1. Correlations among scores of TIBS and LIB and scores of RSES, RLCS, GPSES and TDAS)

	TDEÖ	TDL
Öz Saygı	-.163**	-.275**
Kontrol İnancı	.214**	.163**
Genel Öz Yeterlik	-.107*	-.103*
Ölüm Kaygısı	.005	.027

* $p<.05$, ** $p<.01$

TDEÖ ile öz saygı arasında düşük düzeyde, negatif yönde ve anlamlı bir ilişki vardır ($r= -0.163$, $p<.01$). TDL ile öz saygı arasında da düşük düzeyde, negatif yönde ve anlamlı bir ilişki vardır ($r= -0.275$, $p<.01$). Buna göre, öz saygı arttıkça tedbirsiz davranma eğiliminin ve tedbirsiz davranışın azaldığı söylenebilir.

TDEÖ ile kontrol inancı arasında düşük düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki vardır ($r= 0.214$, $p<.01$). TDL ile kontrol inancı arasında da düşük düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki vardır ($r= 0.163$, $p<.01$). Buna göre, tedbirsiz davranma eğiliminin ve tedbirsiz davranışın dış kontrol inancı arttıkça arttığı ya da iç kontrol inancı arttıkça azaldığı söylenebilir.

TDEÖ ile genel öz yeterlik arasında oldukça düşük düzeyde, negatif yönde ve anlamlı bir ilişki vardır ($r= -0.107$, $p<.05$). TDL ile genel öz yeterlik arasında da düşük düzeyde, negatif yönde ve anlamlı bir ilişki vardır ($r= -0.103$, $p<.05$). Buna göre, genel öz yeterlik arttıkça tedbirsiz davranma eğiliminin ve tedbirsiz davranışın azaldığı söylenebilir.

TDEÖ ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($r= .005$, $p>.05$). TDL ile ölüm kaygısı arasında da anlamlı bir ilişki yoktur ($r= .027$, $p>.05$).

4.2. Nitel çalışmanın Bulguları (Findings of Qualitative Study)

4.2.1. Tedbirli/Tedbirsiz Davranışlarla İlgili

Değerlendirmeler (Evaluation of Prudent/Imprudent Behaviors)

Tedbirli ve tedbirsiz davranma eğilimleri gösteren kişilerin bu davranışları algılamaları arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyabilmek amacıyla, her iki davranış biçimi için kullanılan ifadeler gruplanmıştır. Tedbirsiz davranışa ilişkin değerlendirmelerde kullanılan ifadeler içinde "hatalı davranmak, önlem almamak, düşünmeden davranmak" ifadelerinin ortak olarak kullanıldığı; "duyarsız davranmak, ihmalkarlık, plansız davranmak, unutkanlık, üşengeçlik" ifadelerinin sadece tedbirli davranma eğilimi gösteren kişilerce kullanıldığı; "umursamazlık, rahat davranmak, dikkatsiz davranmak, kontrolsüz hareket etmek, emniyetsizlik, refleksif davranmak, bilinçsiz davranmak" ifadelerinin de sadece tedbirsiz davranma eğilimi gösteren kişilerce kullanıldığı görülmüştür.

Tedbirli davranışa ilişkin değerlendirmelerde kullanılan ifadeler içinde "pimpirikli davranmak, obsesif davranmak, hastalık, titiz davranmak, düşünerek davranmak, önlem almak" ifadelerinin ortak olarak kullanıldığı; "planlı davranmak, hatasız davranmak, dikkatli davranmak, düzenli davranmak, insan gibi davranmak" ifadelerinin sadece tedbirli davranma eğilimi gösteren kişilerce kullanıldığı; "tasarlayarak iş yapmak, katı davranmak, doğru davranmak, işi bilerek yapmak" ifadelerinin de sadece tedbirsiz davranma eğilimi gösteren kişilerce kullanıldığı görülmüştür.

Tedbirsiz davranışlarla ilgili değerlendirme ifadelerinin genel olarak olumsuz olduğu; tedbirli davranışla ilgili değerlendirme ifadeleri içinde olumlu anlam taşıyan ifadelerin sayıca çokluğu dikkati çekmektedir.

4.2.2. Farkındalık Düzeyi (Level of Awareness)

Görüşmelerde katılımcılardan kendi davranışlarını tedbirli ve tedbirsiz davranma eğilimleri açısından değerlendirmeleri istenmiş ve tedbirli/tedbirsiz davrandıkları durumlar hakkında bilgi vermeleri istenmiştir. Analizler, tüm katılımcıların kendi davranış eğilimlerinin farkında olduğuna işaret etmektedir. Analizlerde, belli bazı durumların tedbirsiz davranışta bulunmaya neden olduğuna işaret eden bulgular elde edilmiştir. Tedbirsiz davranışa neden olan durumlar en fazla kişi tarafından ifade edilenden en az ifade edilene doğru şöyle sıralanabilir: İşlerin yolunda gideceğinin düşünülmesi, zaman sıkıntısı yaşanması, hızlı hareket edilmesi/aceleci davranılması, tedbirsiz davranışın insana kendini rahat ya da mutlu hissettirmesi, üşengeçliğin yaşanması, önemli bir işin zamanında yapılması gerektiği düşüncesi, davranışın sonunun düşünülmemesi, önlemin rahat hareket etmeyi kısıtlaması, acil durumlar, işe odaklanılması, zararın küçük olması ya da önemsenmemesi, önlemin ekonomik maliyetinin yüksek olması, sabırsızlık, işin kısa süreli olması, kendine güvenin olması, dalgınlık/unutkanlık, sinirlilik, iş yoğunluğu, zarara maruz kalışın kısa süreli olması, sık tekrarlanmayan davranış durumları, yorgunluk, önlemin zaman kaybı olarak görülmesi.

4.2.3. Öz Saygı, Kontrol İnancı, Genel Öz Yeterlik ve Ölüm Kaygısı Değişkenlerine İlişkin Görüşme Bulguları (Qualitative Interview Findings on the Variables of Self-Esteem, Locus of Control, General Perceived Self-Efficacy and Death Anxiety)

Analizlerde katılımcıların dörtte birinin öz saygının tedbirli/tedbirsiz davranışta bulunma ile ilişkili olduğunu düşündüren açıklamalar yaptığı belirlenmiştir. Bu katılımcılardan biri hariç,

diğerleri tedbirsiz davranma eğilimi göstermektedir. Bu kişilerin açıklamalarındaki ortak nokta, kendilerine değer vermediklerini ve bundan dolayı tedbirsiz davranışlar yaptıklarını düşündüklerini belirtmeleridir. Bu açıklamaları bu katılımcıların düşük öz saygıya sahip olabileceklerini düşündürmektedir.

"Ben hayata pozitif bakıyorum. Ama tezat değil mi hayata pozitif bakan birinin kendine değer vermemesi... Yani, ben kendime değer vermiyorum diye düşünüyorum ki, böyle davranışları yapabiliyorum..." (Öğretmen Reyhan Hanım, Tedbirsiz)

Katılımcıların yaklaşık yarısı tedbirli/tedbirsiz davranışlarda bulunmalarında kontrol inancının rolüne atıfta bulunan açıklamalar yapmıştır. Bunların büyük çoğunluğunu tedbirli davranma eğilimi gösteren kişiler oluşturmaktadır. Bu açıklamaların dikkate değer bir ortak özelliği, tümünde tedbirli davranışta bulunmada iç kontrol inancının rolü olabileceğine işaret edilmiş olmasıdır.

"...Ama ben tedbirimi alarak bir çok şeyin önüne geçebilirim diyerek tedbir alıyorum." (Sağlık Memuru Mehmet Bey, Tedbirli)

Analizlerde kişilerin tedbirli/tedbirsiz davranışlarda bulunmalarında genel öz yeterlik algısı ve ölüm kaygısının rolüne işaret eden bir bulguya rastlanmamıştır.

4.2.4. Tedbirli/Tedbirsiz Davranışa İlişkin Diğer Nedensel Açıklamalar (Other Causal Explanations Regarding Prudent/Imprudent Behaviors)

4.2.4.1. Gerçekçi Olmayan İyimserlik (Unrealistic Optimism)

Katılımcıların yarısı açıklamalarında tedbirli/tedbirsiz davranışlarda bulunmalarında gerçekçi olmayan iyimserlik düşüncesinin rolü olduğunu düşündüren ifadeler kullanmıştır. Bu konudaki açıklamalar, gerçekçi olmayan iyimserlik düşüncesinin Türkçe karşılığını "Bir şey olmaz" ifadesinde bulduğunu düşündürmektedir. Bulgular, kişilerin tedbirsiz davranışlar yapmalarının bir nedeninin, yapmakta oldukları riskli davranışın olumsuz sonuçlarının kendi başlarına gelme olasılığını çok düşük görmeleri ya da başka bir deyişle, kendilerini olumsuz sonuçtan muaf görmeleri olabileceğini düşündürmektedir.

"Mesela... karşı komşu cam siliyordu, benim bağırasım geldi 'Dikkatli olun, düşersiniz!' diye. Ama kendim, kendim silerim yani 'bir şey olmaz' falan derim... Ya işte o bir şey olmaz düşüncesi varsa aklımın ucunda, gene yapıyorum." (Öğretmen Reyhan Hanım, Tedbirsiz)

4.2.4.2. Deneyim (Experience)

Neredeyse tüm katılımcılar açıklamalarında tedbirli/tedbirsiz davranışta bulunmalarında geçmiş deneyimlerinin rolü olduğuna işaret eden ifadeler kullanmıştır. Katılımcıların yarısından fazlası her hangi bir konuda olumsuz sonuçlar doğurmuş olan kişisel deneyimlerinin ardından daha tedbirli davrandıklarını belirtmiştir. Öğretmen Yılmaz Bey'in "İnsanın başına gelmeyince insan anlamaz. Hayatta yaşadığım deneyimler sonucunda tedbirleri yaparak yaşayarak öğrendim." ifadesi bu bulguları özetlemektedir. Bulgular, herhangi bir durumda tedbir alınması gerektiğinin öğrenilmesinde, kişisel deneyimlerin yanında dolaylı deneyimlerin de önemine işaret etmektedir. Bu dolaylı deneyimler yakın çevredeki kişilerin yaşantılarıyla ilgili olabileceği gibi medyaya yansımış olaylardaki kişilerin yaşantılarıyla da ilgili olabilmektedir.

Bulgular, tedbirli davranma eğilimi içinde olan katılımcıların büyük bir bölümünün tedbirsiz bir davranışla ilgili olumsuz bir

deneyimden çıkardıkları sonuçları diğer alanlardaki davranışlarına genelleme eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir. Analizler tedbirsiz davranma eğilimi gösteren katılımcıların tamamının ancak gerçekten çok ciddi olumsuz sonuçlar doğuran tedbirsiz davranış deneyimlerinden geçerlerse, tedbirsiz davranışta bulunmaktan vazgeçebileceklerine dair düşünceler içinde olduğuna işaret eden bulguları ortaya çıkarmıştır. Bu bulgulara göre, katılımcılar herhangi bir tedbirsiz davranışın olumsuz sonucunu yeterince ciddi bir sonuç olarak algılamıyorsa, o davranışı yapmayı sürdürmektedir.

"...belki gerçekten çok ciddi anlamda bir şey yaşamış olsam kendimi geri çekeceğim... o davranışları daha tedbirli hale getirmek için ciddi bir şey yaşamak gerekiyor. Hafif bir şey değil." (Öğretmen Ülker Hanım, Tedbirsiz)

Veriler, tedbirsiz davranışlarda bulunmanın bir nedeni ya da kolaylaştırıcısı olduğu düşünülen gerçekçi olmayan iyimserlik düşüncesinin deneyimden etkilendiğine işaret eden bulguları ortaya çıkarmıştır. Doktor Murat Bey'in *"Derler ya, bir musibet bin nasihate bedeldir."* biçimindeki sözü, bu bulgunun özetlenmiş bir ifadesidir. Katılımcıların yarısı gerçekçi olmayan iyimserlik düşüncesinin oluşmasında deneyimin rolü olduğunu düşündüren ifadeler kullanmıştır. Hemşire Selma Hanım'ın *"Bir şey olmaz düşüncesi şimdiye kadar başıma bir şey gelmediği için olmuştur."* ifadesi bu bulguyu özetlemektedir.

4.2.4.3. Model Alma ve Yetiştirme Tarzı (Modeling and Upbringing)

Analizler, katılımcıların yarısından fazlasının açıklamalarında model alma ve yetiştirme tarzını tedbirli/tedbirsiz davranışlarla ilişkilendirdiğini; özellikle de tedbirli davranmanın öğrenilmesinde model almanın önemli bir role sahip olabileceğini düşündüren bulguları ortaya çıkarmıştır. Tedbirli davranma eğilimi gösteren katılımcıların büyük bir bölümünün ailelerinde tedbirli davranan rol modelleri olduğunu söylediği belirlenmiştir. Katılımcıların ifadelerinden bu modellerin anne ve babalar olduğu ve tedbirli davranma rol modeli olarak annelerin daha çok kişi tarafından ifade edilmiş olduğu da görülmüştür. Tedbirli davranma eğilimi gösteren öğretmen Mehmet Bey'in *"...ailemde gördüğümü, babamda, dedemde gördüğümü yaptım ve sonuçta bu şekilde bir alışkanlık haline geldi."* biçimindeki sözü bu bulguların güzel bir özetidir.

Analizler, tedbir alma bilinç ve sorumluluğunu aşılacağı nitelikteki yaşantı ve eğitimlerin tedbirli davranmanın öğrenilmesinde rolü olabileceğini düşündüren bulguları da ortaya çıkarmıştır. Doktor Orçun Bey'in *"Belki de bana bu daha önceki yaşantımda da ve hala aldığım görevlerden dolayı da oldu. Yani ben izciydim. Yedi yaşından beri bana insanlar emanet ediliyor. Bundan dolayı da olabilir..."* ifadesi bu bulguları özetlemektedir.

Tedbirsiz davranma eğilimi gösteren az sayıdaki katılımcı da tedbirsiz davranmayı öğrenmelerinde rol modellerinin etkisi olduğunu ve tedbirsiz bir davranışa öncülük eden birilerinin varlığının diğer kişileri de tedbirsiz davranma konusunda cesaretlendirdiğini düşündüklerini belirtmiştir.

4.2.4.4. Sorumluluk Duygusu (Sense of Responsibility)

Katılımcıların büyük bir bölümü açıklamalarında tedbirli/tedbirsiz davranışları sorumluluk duygusu ile ilişkilendirmiştir. Analizler katılımcıların kendilerinin ya da başkalarının can ve mal güvenliğinden sorumlu hissedip hissetmemelerinin onların tedbirli/tedbirsiz davranışlar yapmasıyla ilişkili olduğuna yönelik bulguları ortaya çıkarmıştır. Özellikle tedbirli davranma eğilimi gösteren katılımcılar tedbirli davranışlar

yapmalarında kendilerini tedbir almaktan sorumlu hissetmelerinin rolü olduğunu düşündüren açıklamalar yapmıştır.

"...öğretmen olduğum için, küçük çocuklarla ilgilendiğim için... genellikle tedbirli olmaya dikkat ediyorum. Çünkü ben o çocuklara karşı sorumluyum... Kesinlikle, topluma karşı tedbirli olma sorumluluğumun olduğunu hissediyorum."
(Öğretmen Metin Bey, Tedbirli)

Analizler, tedbirsiz davranışlar yapılmasında kişilerin kendilerini tedbir almaktan sorumlu hissetmemesinin rolü olabileceğini düşündüren bulguları da ortaya çıkarmıştır. Yılmaz Bey'in "Daha önceleri tedbirsiz davranışlar yapabiliyordum. O zaman ki düşüncem, 'Birileri kapatır, birileri yapar.'. Birilerine bırakırdım ben her zaman, sorumluluğu başkasına itmek yani." ifadesi bu bulguyu özetlemektedir.

Veriler, özellikle tedbirsiz davranma eğilimi gösteren katılımcıların tamamına yakınının kendileriyle ilgili durumlarda tedbirsiz davranabildiklerini, ancak yaptıkları davranıştan başkalarının etkilenme olasılığının olduğu durumlarda, genellikle daha tedbirli davranmaya çalıştıklarını düşündürmektedir. Az sayıdaki katılımcı yakın çevrelerinde tedbir alma konusunda sorumluluk duygusu çok gelişmiş birilerinin varlığının kendilerinin sorumluluk duygusu geliştirmelerini geciktirdiğini düşündüklerini belirtmiştir.

4.2.4.5. Öz Yeterlik (Self-Efficacy)

Az sayıdaki katılımcı açıklamalarında tedbirsiz davranışları öz yeterlik ile ilişkilendirmiştir. Örneğin Hasan Bey araba sürerken emniyet kemeri takmamasının; fakat yanındaki yolculara taktırmasının nedenlerini anlatırken şunları söylemiştir:

"Şoför olarak kendime güvendiğimden takmıyorum. Ben gözlemliyorum orada her şeyi ya, tehlikeyi önceden görebilirim. İşte onun için zamanında müdahale edebilirim..."

4.2.4.6. Yaptırım (Sanction)

Az sayıdaki katılımcı tedbirli/tedbirsiz davranışlarda bulunmayı yaptırım ile ilişkilendirmiştir. Ancak bu konudaki açıklamalar incelendiğinde, yaptırımlar nedeniyle alınan tedbirlerin benimsenen davranışlar olmaktan çok uyma davranışları niteliğinde olduğunun düşünüldüğü belirlenmiştir. Zeynep Hanım'ın, karşıdan karşıya kontrolsüz geçme davranışını yapmaktan vaz geçmesinin koşulunu açıklarken "Daha caydırıcı sebepler olsaydı, cezalar olsaydı, her halde daha dikkatli davranırdım. O beni etkilerdi." demesi bu bulguya örnektir.

4.2.4.7. İyimser Düşünce (Optimism)

Görüşmelerde katılımcıların yaşama bakışlarında genel olarak iyimser mi yoksa kötümser mi oldukları konusunda bilgi edinilmesi amacıyla kendi kişisel geleceklerinin on yıl sonrasında yaşamlarının şimdiki durumlarına oranla nasıl bir değişiklik göstereceği (daha mı iyi olacağı, daha mı kötü olacağı) hakkındaki tahminlerini belirtmeleri istenmiştir.

Açıklamalar incelendiğinde, tedbirsiz davranma eğilimi gösteren katılımcıların biri hariç, hepsinin yaşamlarının on yıl sonrasında şimdiki koşullarından daha iyi yaşam koşulları içinde ve daha mutlu olacaklarına yönelik tahminler yaptığı; tedbirli davranma eğilimi gösteren katılımcıların büyük çoğunluğunun da, yaşamlarının on yıl sonrasında şimdiki koşullarından daha kötü yaşam koşulları içinde ve daha mutsuz olacaklarına yönelik tahminler yaptığı belirlenmiştir.

Bulgular tedbirsiz davranma eğilimindeki katılımcıların yaşama bakışlarında daha iyimser olduğunu düşündürmektedir. Hatırlanacağı

üzere, daha önceki bölümlerde tedbirsiz davranışın gerçekçi olmayan iyimserlik düşüncesiyle ilişkisi olduğunu ve deneyimlerin de gerçekçi olmayan iyimserlik düşüncesini etkileyebildiğini düşündüren bulgular elde edilmişti. Tüm bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, gerçekçi olmayan iyimserlik düşüncesinin belki de iyimserlik düşüncesinin değişime uğramış bir boyutu olabileceği akla gelmektedir. Belki de yaşama karşı daha fazla iyimser bakış geliştirmiş olan kişiler, deneyimleri yoluyla gerçekçi olmayan iyimserlik düşüncesini daha kolay geliştiriyor olabilir.

4.2.4.8. Önlem Almanın Gerekliliğine İlişkin Görüşler (Views on Necessity of Prudent Behavior)

Görüşmelerde, katılımcıların tedbirli davranmanın gerekliliğine olan inançları belirlenmeye çalışılmıştır. Tedbirsiz davranma eğilimindekiler tedbir almanın gereği konusundaki açıklamalarında adeta "Tedbir almak gereklidir; fakat bu gereklilik benden daha çok diğerleri için geçerlidir." gibi bir anlayış içinde olduklarını düşündürecek yanıtlar vermiştir. Tedbirsiz davranma eğilimi gösteren katılımcılar, yaptıkları tedbirsiz davranışların doğruluğu yanlışlığı konusunda davranışı yaptıkları sırada ya da sonrasında kendilerini sorguladıklarını, ancak bu sorgulamanın onların yaptıkları tedbirsiz davranışları değiştirmedini ifade etmiştir. Bu katılımcıların hepsi, bu konudaki açıklamalarına başlarken önlem alınması gerektiğine inandıklarını söylemiştir. Fakat açıklamalarının devamında kendilerinin tedbirsiz davrandıkları durumlarda önlem alınmasına gerek olmadığı biçimindeki düşüncelerini ortaya çıkaran ifadeler kullanmıştır. Katılımcıların bu konudaki ifadelerinden anlaşıldığı üzere, bu düşünme biçimleri onların tedbirsiz davranışlar yapmalarına neden olmakta ya da tedbirsiz davranışlarda bulunmalarını kolaylaştırmaktadır.

"Eldiven takmak ve maske kullanmayı gerçekten, tıbbi olarak yapılması gereken şeyler olarak görüyorum... Gerçek anlamda tıbbi hata oluşmaması amacıyla tedbirsizliğin yapılmaması gerektiğine inanıyorum... Ancak şöyle bir şey var. Yüzde yüz olarak karşıdaki bir insanda çok kötü bir hastalık olduğunu bilirsek, o zaman tabii ki tedbir almak zorunluluğunu hissedebiliriz. Mesela karşıdaki insan AIDS vakasıysa... o durumlarda tabii ki tedbir almak ihtiyacı duyuyoruz. Ama onun dışında çoğu zaman eldiven takmıyoruz, maske takmıyoruz..."
(Doktor Murat Bey, Tedbirsiz)

Tedbirli davranma eğilimindeki katılımcıların tamamı tedbirli davranmanın gereğine gerçekten inandıklarını düşündüren açıklamalar yapmıştır. Yaptıkları açıklamalar, bu kişilerin tedbirsiz davranışların olası olumsuz sonuçlarını oldukça ciddi sonuçlar olarak algıladığını ortaya koymuştur. Bu gruptaki katılımcılar açıklamalarında adeta "Tedbir almak gereklidir. Çünkü tedbirsiz davranışlar felaketlerin nedenidir.." gibi bir anlayış içinde olduklarını düşündürecek ifadeler kullanmıştır.

"Sonuçları çok ağır olur. Mesela bizim mesleğimiz her zaman tedbir gerektirir. ...Eldivenlerle pansuman yapmak lazım çünkü ...bütün hastalıklar o şekilde bulaşır. ... muayeneden sonra el yıkamak falan çok önemli yani tedbirli olmak lazım... Hele bizim ki gibi bir ortamda daha bir aşırı tedbirli olmak lazım." (Doktor Ali Bey, Tedbirli)

4.2.5. Tedbirli/Tedbirsiz Davranışların Toplumdaki Yaygınlığı ile İlgili Değerlendirmeler (Participant Evaluations on the Prevalence of Prudent/Imprudent Behaviors in Society)

Görüşmelerde katılımcıların kendi davranış eğilimlerini yansıtan türden davranışların toplumumuzdaki yaygınlığına yönelik değerlendirmeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Analizler her iki eğilim grubunun birbiriyle örtüşen değerlendirmeler yaptığını göstermiştir. Tedbirli davranma eğilimi gösteren katılımcıların tamamı toplumumuzda tedbirli davranan insanların sayısının tedbirsiz davranan insanların sayısından çok daha az olduğunu söylerken; tedbirsiz davranma eğilimi gösteren katılımcıların tamamı da toplumumuzda tedbirsiz davranan insanların sayısının tedbirli davranan insanların sayısından çok daha fazla olduğunu söylemiştir. Yılmaz Bey'in "Tedbirsizlik diz boyu. Yani tedbirsizlik daha fazla var, kesinlikle çok daha fazla var." cümlesi her iki eğilim grubunun ortak görüşünü özetlemektedir.

4.2.6. Tedbirli/Tedbirsiz Davranışlar Karşısında Gösterilen Çevresel/Toplumsal Tepkiler ve Katılımcıların Bu Tepkilerden Etkilenme Biçimleri (Environmental/Social Responses to Prudent/Imprudent Behaviors and How Participants Were Influenced by These Responses)

4.2.6.1. Tedbirli/Tedbirsiz Davranışlara Gösterilen Çevresel/Toplumsal Tepkiler (Environmental/Social Responses to Prudent/Imprudent Behaviors)

Katılımcıların açıklamaları her iki davranış biçimine de olumsuz çevresel/toplumsal tepkiler gösterildiğine işaret etmekle birlikte, bu iki davranış biçimine gösterilen tepkilerin niteliğinin de farklı olduğunu düşündürmektedir. Tedbirli davranma eğilimi gösteren katılımcıların biri hariç hepsi çevrelerinden olumsuz tepkiler aldıklarını söylemiştir. Bu kişiler tedbirli davranışlarının çevrelerindeki kişilerce yersiz, gereksiz, fazla, abartılı, bunaltıcı ve çok bilmişlik olarak algılandığını düşündüklerini belirtmiştir. Hatta bazen bu davranışlarından dolayı suçlandıklarına ya da alay konusu olduklarına da vurgu yapmışlardır.

Tedbirsiz davranma eğilimi gösteren az sayıdaki katılımcı tedbirsiz davranışlarından dolayı, çevrelerinden olumsuz tepkiler almadıklarını ya da çok az bir tepki ile karşılaştıklarını söylerken; çoğunluğu oluşturan grup tedbirsiz davranışlarına olumsuz (şaşkınlık yaşama, tehlike uyarısında bulunma ve daha dikkatli olunmasına ilişkin istekler biçiminde) çevresel tepkiler aldıklarını belirtmiştir.

Yukarıda özetlenen bulgular bir arada değerlendirildiğinde, tedbirli davranışlara hem daha fazla çevresel/toplumsal tepki gösterildiği hem de çevredeki kişilerin tedbirli davranışlardan daha fazla rahatsız olduğu izlenimi oluşmaktadır. Hatırlanacağı üzere bulgular, tedbirsiz davranışların daha yaygın olduğuna işaret etmekteydi. Tedbirsiz davranışlara daha az tepki gösterilmesi toplumumuzda tedbirsiz davranışların yaygınlıklarından ötürü kanıksanmış olabileceklerini düşündürmektedir. Başka bir ifadeyle, toplumumuzdaki insanlar tedbirsiz davranışlara sıkça maruz kalmalarından dolayı, bu tür davranışlara karşı bir tür duyarsızlaşma yaşıyor olabilir.

4.2.6.2. Katılımcıların Tedbirli/Tedbirsiz Davranışlarına Gösterilen Çevresel/Toplumsal Tepkilerden Etkilenme Biçimleri (How Participants were Influenced by Environmental/Social Responses to Prudent/Imprudent Behaviors)

Analizler, tedbirli davranma eğilimindeki kişilerin tamamının davranış biçimlerini olumsuz çevresel/toplumsal tepkilere rağmen aynen

sürdürdüğüne ve böyle davranmaktan vazgeçmeyeceğine işaret etmektedir. Tedbirsiz davranma eğilimi gösteren katılımcıların büyük bir bölümü davranış biçimlerini olumsuz çevresel/toplumsal tepkilere rağmen aynen sürdürdüğünü belirtirken; küçük bir bölümü de, olumsuz çevresel tepkilerden kısmen de olsa etkilendiğini belirtmiştir. Bunlardan ikisi, davranışlarını kısa süreliğine değiştirip sonra yine eski davranış biçimlerine döndüğünü; biri, bazen daha dikkatli olmaya çalışsa da tedbirsiz davranışları hala yaptığını; bir diğeri de, sadece çok tepki aldığı bir tedbirsiz davranışını daha seyrek yaptığını belirtmiştir. Katılımcıların yanıtları her iki davranış biçiminin de bu olumsuz çevresel tepkilerden etkilenmeye karşı dirençli olduğunu düşündürüyorsa da, tedbirli davranışın tedbirsiz davranıştan belki daha güçlü bir eğilim olabileceğine de işaret eden ipuçları taşımaktadır. Bu durumun tedbirli davranışların daha fazla içselleştirilmiş olmasıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

5. YORUM VE TARTIŞMA (INTERPRETATIONS AND DISCUSSIONS)

Nicel bulgular tedbirsiz davranışın yaş, cinsiyet, meslek, öz saygı, kontrol inancı, genel öz yeterlik ile ilişkili olduğunu ortaya çıkarmış ve nitel bulgular da tedbirsiz davranışın öz saygı, kontrol inancı, gerçekçi olmayan iyimserlik düşüncesi, deneyim, önlem alma gerekliliğine ilişkin inanç, model alma ve yetiştirme tarzı, sorumluluk duygusu, öz yeterlik, iyimser düşünce ile ilişkili olduğuna işaret etmiştir.

Erkekler kadınlardan ve yaşça daha genç olanları daha yaşlı olanlardan daha fazla tedbirsiz davranma eğilimi göstermekte ve daha fazla tedbirsiz davranış yapmaktadır. Genç erkekler hem kendileriyle aynı yaşta kadınlarla hem de kendilerinden yaşça büyük olan kadın ve erkeklerden daha fazla tedbirsiz davranma eğilimi göstermektedirler. Siyez ve Siyez'in (2007) ve Hatipoğlu'nun (2006) erkeklerin kadınlardan daha fazla riskli davranış yaptığı bulgusu bu sonuçları desteklemektedir. Bird ve Fremont (1991), Grimmell ve Stern (1992), Ho, Davidson ve Ghea (2005), Saltonstall (1993) sağlığı koruyucu davranışların yapılabilmemesinin cinsiyet rollerine ilişkin algılardan büyük ölçüde etkilendiğini belirlemiştir. Erkeklerin kadınlara oranla daha fazla tedbirsiz davranış yaptıklarının belirlenmiş olmasında toplumumuzda erkek cinsiyet rolüne atfedilen bazı özelliklerin (korkusuz olmak gibi) etkili olabileceği düşünülmektedir.

Analizlerde tedbirsiz davranış mesleğe bağlı bir farklılaşma göstermiştir. Doktorlar hemşirelerden/sağlık memurlarından daha fazla tedbirsiz davranış yapmaktadır. Bandura'nın (1977) öz yeterliğe ilişkin açıklamaları ve nitel bulgular dikkate alındığında, bu bulgunun öz yeterlikle ilgili olabileceği ve bağlamsal öz yeterliğin tedbirsiz davranışın bir yordayıcısı olabileceği düşünülmektedir.

Analizler öz saygının tedbirsiz davranma eğilimi ve tedbirsiz davranış ile negatif yönde, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Nitel bulgular da düşük öz saygının tedbirsiz davranışta bulunmayla ilişkili olabileceğine işaret etmektedir. Andrews ve Duncan'ın (1997), Boden ve Horwood'un (2006) riskli davranışların düşük öz saygı ile ilişkili olduğu yönündeki bulguları, bu sonuçları desteklemektedir. Düşük öz saygı-tedbirsiz davranış ilişkisine bir açıklama, öz saygısı yüksek olan kişilerin yüksek öz saygılarını koruma gereksinimi içinde olabileceği yönündedir (Sanna, Chang ve Meier, 2001). Bu kişiler kendilerine yönelik olumlu duygu ve düşüncelerini zedeleyebilecek kötü yaşantılar içine girmekten kaçındıkları için daha tedbirli davranıyor olabilir.

Bu araştırmada kontrol inancı ile tedbirsiz davranma eğilimi ve tedbirsiz davranış arasında pozitif yönde, düşük düzeyde ve anlamlı

bir ilişki bulunmuştur. Dış kontrol inancı yüksek olanlar daha fazla, iç kontrol inancı yüksek olanlar daha az tedbirsiz davranış yapmaktadır. Nitel bulgular yüksek iç kontrol inancının tedbirli davranışta bulunmayla ilişkili olabileceğinin ipuçlarını taşımaktadır. Bu bulgular Rotter'in (Akt. Burger, 2004/2006) ileri sürdüğü gibi iç/dış kontrol inançlı olmanın insan davranışları üzerindeki etkisinin tedbirli/ tedbirsiz davranışlar konusunda da geçerli olduğunu düşündürmektedir. Birçok çalışmada (Booth-Butterfield ve diğerleri, 2000; Kasapoğlu ve Ecevit, 2003; McIntyre ve diğerleri, 1991; Montag ve Comrey, 1987; Steptoe ve Wardle, 2001; Wills, 1994; Yılmaz ve Çelik, 2004) kontrol inancı ile riskli davranışlar arasında benzer bir ilişki belirlenmiştir.

Nitel ve nitel bulgulardan hareketle, tedbirsiz davranma eğiliminin ölüm kaygısından bağımsız bir olgu olduğu; genel öz yeterliğin de tedbirsiz davranma eğiliminin iyi bir yordayıcısı olmadığı düşünülmektedir. Bu çalışmada genel öz yeterliğin tedbirsiz davranma eğilimi ve tedbirsiz davranışla çok düşük düzeyde anlamlı ve negatif yönde bir ilişki göstermesi ve nitel bulgularda tedbirli/tebirsiz davranış ile genel öz yeterlik arasında bir ilişkinin varlığına işaret eden hiç bir bulguya rastlanmamış olması genel öz yeterliğin davranışın iyi bir yordayıcısı olmadığı yönündeki görüşü (Bandura, 1997) desteklemektedir.

Nitel bulguların, genellemeyeceği bilinmekle birlikte, katılımcıların bakış açısıyla tedbirsiz davranışın genel olarak olumsuz, tedbirli davranışın ise daha çok olumlu bir davranış biçimi olarak değerlendirilmesinin; toplumumuzda tedbirsiz davranışların tedbirli davranışlara oranla daha yaygın bir biçimde yapılmasının; tedbirli davranışlara daha fazla çevresel/toplumsal tepkiler gösterilmesinin tedbirsiz davranışın kültürümüze özgü yönleri olabileceği düşünülmektedir. Katılımcıların bakış açısıyla toplumumuzda tedbirsiz davranışların daha yaygın olduğu bulgusu SSK İstatistik Yıllıklarındaki (1999-2006) iş kazası oranları ile desteklenmektedir. Gürçay ve Yüksel'in (2002) ve Lüleci ve Keskin'in (2006) bulguları da tedbirsiz davranışın kültürel bir boyutunun olabileceği düşüncesini desteklemektedir.

Nitel bulgular, tedbirli/tebirsiz davranma eğilimlerinin oluşmasında ve herhangi bir durumda tedbir almak gerektiğinin öğrenilmesinde doğrudan ya da dolaylı deneyimlerin önemli bir role sahip olduğuna işaret etmektedir. Özellikle tedbirsiz davranma eğilimi gösteren katılımcıların açıklamaları, bu kişilerin herhangi bir tedbirsiz davranışın sonunda kendilerinin de zarar görebilecekleri düşüncesini ancak bu zararı deneyimledikleri zaman geliştirdiğine; hala bir çok tedbirsiz davranışlarından dolayı zarar görmeyeceklerine inandığına; gerçekte tedbirsiz davrandıkları durumlarda önlem alınmasının gerekli olduğuna yönelik bir inanca sahip olmadığına ya da tedbirli davranmak gerektiği düşüncesini içselleştiremediğine işaret etmektedir. Yetişkinlerle yapılan bu çalışmada elde edilen bu bulgular Vygotsky ve Piaget'in, düşüncelerin deneyimler yoluyla oluşturulduğu görüşü (Akt. Miller, 1997) dikkate alınarak yorumlandığında, bu durumun eğitim sistemimize hakim olan anlayışlarla yakından ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Nitel bulgular her iki davranış eğiliminin çevresel/toplumsal tepkilerden etkilenmeye karşı dirençli olduğunu; ancak tedbirli davranma eğiliminin belki daha güçlü bir eğilimi yansıtıyor olabileceğini düşündürmektedir. Olumsuz tepkilere rağmen tedbirli davranışlarda bulunmayı sürdürme durumu kolaylıkla savunulabilir gerekçelere (kendisini ve çevresini zarar görmekten korumak gibi) dayandırılabilir olduğundan, bu kişiler için davranış-biliş tutarlılığını sağlamak zor olmayacaktır. Tedbirsiz davranma eğilimindekilerin

olumsuz tepkilere rağmen tedbirsiz davranmayı sürdürdüklerine ve gerçekte tedbirli davranmak gerektiğini düşünmediklerine ilişkin bulgular Festinger'in (Akt. Festinger ve Carlsmith 1959) görüşleri bağlamında yorumlanabilir. Buna göre, tedbirsiz davranma eğilimindeki kişilerin davranış biçimlerini değiştirmek yerine, inançlarını davranışlarıyla uyumlu hale getirdiği düşünülebilir. Bu bulgular, yanlış davranış alışkanlıklarını değiştirmektense, çocukluk yıllarında doğru davranış alışkanlıkları kazandırmanın önemini vurgulamaktadır.

Nitel bulgular, deneyimin gerçekçi olmayan iyimserlik düşüncesini etkilediğini, gerçekçi olmayan iyimserliğin de tedbirsiz davranışlara neden olduğunu ya da tedbirsiz davranışlarda bulunmayı kolaylaştırdığını düşündürmektedir. Bu bulgular Weinstein'ın (1987), bireylerin gelecekleri hakkında kestirimde bulunma konusunda geçmişlerini referans alabilecekleri yönünde bir inanca sahip olabilecekleri biçimindeki düşüncesini desteklemektedir. Bulgular tedbirsiz davranma eğilimindekilerin daha fazla gerçekçi olmayan iyimserlik düşüncesi geliştirdiğini, kişisel gelecekleri konusunda daha iyimser bir bakışa sahip olduğunu; tedbirli davranma eğilimi gösterenlerin de bunun tersi bir bakışa sahip olduğunu düşündürmektedir. Bu bulgular geleceğe ve geçmişe yönelik düşünme stratejileri ile ilişkilendirilebilir. Araştırmalar kötümserlerin daha çok geleceğe, iyimserlerin de daha çok geçmişe yönelik düşünme stratejilerini tercih ettiğini göstermiştir (Sanna, Chang, Carter ve Small, 2006).

Nitel bulgular tedbirli, tedbirsiz davranışların öğrenilmesinde özellikle anne ve baba gibi yakın çevredeki rol modellerinin önemli olduğunu düşündürmektedir. Aras, Günay, Özan ve Orçın'ın (2007) bulguları da, riskli davranışların yapılmasında rol modellerinin etkili olabileceği düşüncesini desteklemektedir.

Nitel bulgular kendine ve çevresine yönelik sorumluluk bilincine sahip bireylerin daha tedbirli davrandıklarına ve başkalarına dair sorumluluklar yüklenmenin insanlarda tedbir alma sorumluluk bilincinin oluşmasına yardım ettiğine işaret etmektedir. Bulgular, bu bilincin çocukluk yıllarında kazandırılabilmesi gibi uygun yaşantılarla yetişkinlik yıllarında da oluşturulabileceğini; bu yaşantıların yaptırımlar biçiminde olmak yerine bireylerin gönüllü katılımlarının sağlanacağı nitelikte yaşantılar olmasının daha etkili olabileceğini de düşündürmektedir.

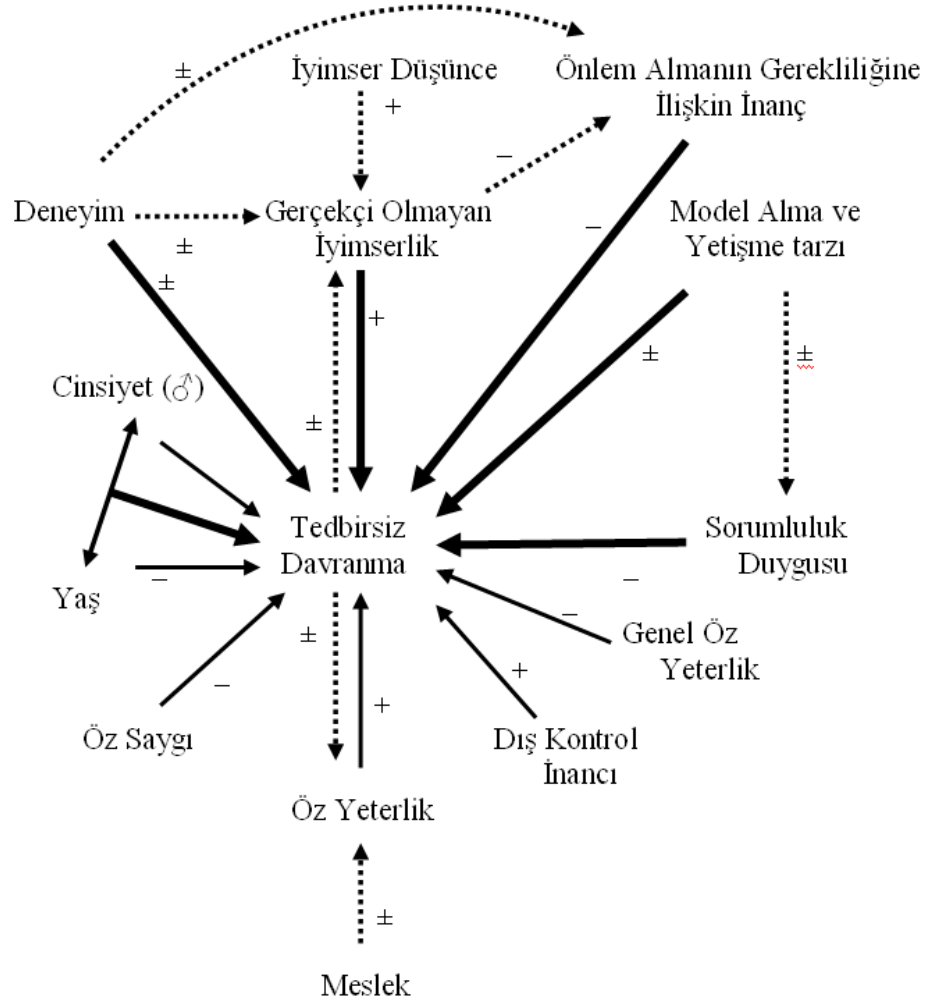
Bu araştırmanın başında tedbirsiz davranmanın hem bir eğilim (tedbirsiz davranma eğilimi) hem de bir davranış biçimi (tedbirsiz davranış) olarak ele alınabileceği düşünülmüştür. Nicel ve nitel verilere dayalı tüm bulgular bir arada değerlendirildiğinde, bu düşüncenin büyük ölçüde doğrulandığı söylenebilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER (CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS)

Nicel ve nitel verilere dayalı bulgulardan hareketle, tedbirsiz davranışla ilişkili olduğu düşünülen değişkenler Şekil-1'deki "Tedbirsiz Davranış Modeli"nde gösterilmiştir. Modelde kesiksiz doğrular biçimindeki oklar tedbirsiz davranış doğrudan etkilediği düşünülen değişkenleri ifade etmektedir. Kesikli doğrular biçimindeki oklar ise, başka değişkenler üzerindeki etkisi yoluyla tedbirsiz davranış dolaylı etkilediği düşünülen değişkenleri ifade etmektedir. Kalın oklar tedbirsiz davranış üzerindeki etkisinin diğer değişkenlere oranla daha fazla olduğu düşünülen değişkenleri göstermektedir. Her okun yanında ilişkinin yönüne ilişkin tahminleri gösteren semboller (\pm , +, $-$) yer almaktadır.

Bu çalışmada tedbirsiz davranma eğilimi ve tedbirsiz davranış kavramları tanımlanmaya çalışıldığından genel düzeyde ele alınmıştır. Bu nedenle, çalışmada tedbirsiz davranışla ilişkisi aranan öz saygı

ve kontrol inancı ve öz yeterlik değişkenleri de genel düzeylerde ele alınmıştır. Kuram ve araştırma alanyazınında bu tür değişkenlerin bağlamsal düzeylerde ele alındığında ilgili bağlamda ele alınan davranışları daha iyi yordayabileceğine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu nedenle bu değişkenler kullanılarak bağlamsal araştırmalar yapılması önerilmektedir.

Şekil 1. Tedbirsiz davranma modeli
(Figure 1. Model of behaving imprudently)

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Andrews, J.A. and Duncan, S.C., (1997). Examining the reciprocal relation between academic motivation and substance use: Effects of family relationships, self-esteem, and general deviance. *Journal of Behavioral Medicine*, Volum:20, Number:6, pp:523-549.
2. Aras, Ş., Günay, T., Özcan, S. ve Orçın, E., (2007). İzmir ilinde lise öğrencilerinin riskli davranışları. *Anatolian Journal of Psychiatry*, Number:8, pp:186-196.
3. Aypay, A., (2007). Yetişkinlerin tedbirsiz davranışlarını belirleyen etkenlerin incelenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
4. Aypay, A., (2010). Genel öz yeterlik ölçeği'nin (GÖYÖ) Türkçe'ye uyarlama çalışması. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Volum:11, Number:2, pp:113-131.

5. Bandura, A., (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, Volume:84, Number:2, pp:191-215.
6. Bandura, A., (1997). Self-efficacy: The exercise of control. New York: Freeman.
7. Bird, C.E. and Fremont, A.M., (1991). Gender, time use, and health. *Journal of Health and Social Behavior*, Volume:32, (June), pp:114-129.
8. Boden, J.M. and Horwood, L.J., (2006). Self-esteem, risky sexual behavior, and pregnancy in a new zealand birth cohort. *Archives of Sexual Behavior*, Volume:35, Number:5, pp:549-560.
9. Booth-Butterfield, M., Anderson, R.H., and Booth-Butterfield, S., (2000). Adolescents' use of tobacco, health locus of control, and self-monitoring. *Health Communication*, Volume:12, Number:2, pp:137-148.
10. Burger, J.M., (2006). Kişilik: Psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri (Çev. İ.D.E. Sarıoğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (2004)
11. Çuhadaroğlu, F., (1986). Adölesanlarda benlik saygısı. Yayınlanmamış uzmanlık tezi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara.
12. Dağ, İ., (1991). Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİDKOÖ)'nin Üniversite Öğrencileri için Güvenirliği ve Geçerliliği. *Psikoloji Dergisi*, Volume:7, Number:26, ss:10-17.
13. Siyez, E. ve Siyez, D.M., (2007). Ergenlerin cinsel yaşam deneyimlerinin bazı psiko-sosyal değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Türk Üroloji Dergisi*, Volume:33, Number:1, ss:56-63.
14. Ertufan, H., (2000). Bir grup tıp öğrencisi üzerinde ölüm kaygısı ve korkusu ölçeklerinin geçerlik güvenirlik çalışması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
15. Festinger, L. and Carlsmith, J.M., (1959). Cognitive consequences of forced compliance. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, Number:58, pp:203-210.
16. Grimmell, D. and Stern, G.S., (1992). The relationship between gender role ideals and psychological wellbeing. *Sex Roles*, Number:27, pp:487-497.
17. Gürçay, C. ve Yüksel, İ., (2002). Sürücü davranışları ile stres yaratıcı faktörlerin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Volume:4, Number:3, ss:118-138.
18. Ho, R., Davidson, G., and Ghea, V., (2005). Motives for the adoption of protective health behaviours for men and women: An evaluation of the psychosocial-appraisal health model. *Journal of Health Psychology*, Volume:10, Number:3, pp:373-395.
19. Kasapoğlu, A. and Ecevit, M., (2003). Impact of the 1999 east Marmara earthquake in Turkey. *Population and Environment*, Volume:24, Number:4, pp:339-358.
20. Lüleci, N.E. ve Keskin, Y., (2006). Manisa'nın iki kasabasında kanser olguları ile sigara içme ve beslenme alışkanlıklarının ilişkisi. *Türk Silahlı Kuvvetleri Koruyucu Hekimlik Bülteni*, Volume:5, Number:5, ss:326-331.
21. McIntyre, A., Saudargas, R.A., and Howard, R., (1991). Attribution of control and teenage pregnancy. *Journal of Applied Developmental Psychology*, Volume:12, Number:1, pp:55-61.

22. Merriam-Webster [On-line].
http://www.visualthesaurus.com/landing/?ad=mwcom.dict.txt1&word=imprudent&utm_source=mwcom&utm_medium=dict.txt1&utm_campaign=VT
adresinden 2 Ocak 2007 tarihinde alınmıştır.
23. Miller, P.H., (1997). Theories of developmental psychology (5th printing). New York: W.H. Freeman and Company.
24. Montag, I. and Comrey, A.L., (1987). Internality and externality as correlates of involvement in fatal driving accidents. Journal of Applied Psychology, Volume:72, Number:3, pp:339-343.
25. Saltonstall, R., (1993). Healthy bodies, social bodies: Men's and women's concepts and practices of health in every day life. Social Science and Medicine, Number:36, pp:7-14.
26. Sanna, L.J., Chang, E.C., Carter, S.E., and Small, E.M., (2006). The future is now: Prospective temporal self-appraisals among defensive pessimists and optimists. Personality and Social Psychology Bulletin, Volume:32, Number:6, pp:727-739.
27. Sanna, L.J., Chang, E.C., and Meier, S., (2001). Counterfactual thinking and self-motives. Personality and Social Psychology Bulletin, Volume:27, Number:8, pp:1023-1034.
28. SSK İstatistik Yıllıkları, (1999 - 2006) [On-line]. Web:
<http://www.ssk.gov.tr/wps/portal> adresinden 3 Ağustos 2007 tarihinde alınmıştır.
29. Steptoe, A. and Wardle, J., (2001). Locus of control and health behaviour revisited: A multivariate analysis of young adults from 18 countries. British Journal of Psychology, Volume:92, Number:4, pp:659-672.
30. Sümer, H.Z., (13-16 September 2006). Sexual knowledge and behaviors of turkish university students: are they at risk? Paper presented at the European Conference on Educational Research, Geneva, Switzerland.
31. Türk Dil Kurumu. (2005). Türkçe sözlük (Onuncu baskı). Ankara: TDK.
32. Weinstein, N.D., (1987). Unrealistic optimism about susceptibility to health problems: Conclusions from a community wide sample. Journal of Behavioural Medicine, Volume:10, Number:5, pp:481-498.
33. Wills, T.A., (1994). Self-esteem and perceived control in adolescent substance use: Comparative tests in concurrent and prospective analyses. Psychology of Addictive Behaviors, Volume:8, Number:4, pp:223-234.
34. Yılmaz, V. and Çelik, H.E., (2004). A model for risky driving attitudes in turkey. Social Behavior and Personality, Volume:32, Number:8, pp:791-795.